

Stanisław ŁUCARZ SJ

WKŁAD JEZUITÓW POLSKICH W STUDIA NAD OJCAMI KOŚCIOŁA

Kiedy jesienią 1564 r. Kardynał Hozjusz sprowadzał jezuitów do Polski, wyznaczył im jako zadanie organizację szkolnictwa najpierw w jego diecezji, a potem w pozostałej części ogarniętego sporami religijnymi kraju, by w ten sposób powstrzymać młodzież przed wyjazdami do szkół zagranicznych, zwłaszcza niemieckich – zdominowanych przez innowierców – skąd potem wracała zarażona religijnymi nowinkami. Nie było to dla zakonu zadanie nowe. Pierwsi towarzysze, którzy przybyli do Polski, aczkolwiek bardzo młodzi (żaden z nich nie przekroczył jeszcze trzydziestego roku życia), zaprawieni byli w bojach z innowiercami. Od razu więc stawili im zdecydowany opór tak na polu kaznodziejstwa jak i nauki. W pierwszym okresie, co jest zupełnie zrozumiałe, jezuiti koncentrowali się na sprawach organizacyjnych, kaznodziejstwie i aktywnym nauczaniu młodzieży. Potrzeby były tak wielkie i prośby o otwieranie nowych kolegiów tak liczne, że praktycznie nie pozostawało czasu na działalność badawczą i pisarską. Na dodatek wszyscy pierwsi jezuiti na ziemiach polskich byli obcokrajowcami i już sam język stanowił dla nich nie lada barierę w działalności pisarskiej. Trzeba było czekać na pierwszych jezuitów polskiego pochodzenia, aby tę działalność na dobre rozpoczęli. Jednym z pierwszych Polaków, którzy wstąpili do Towarzystwa Jezusowego, jest znany nam skądinąd Jakub Wujek (1541-1597). Postać ta kojarzy się wszystkim z pierwszym katolickim przekładem Biblii na język polski, rzadko kto zaś wie, że żywo interesował się on również Ojcami Kościoła, tłumaczył ich i to wpraw zanim zajął się przekładem Biblii. Świadczą o tym jego przekłady kazań św. Augustyna zawarte w obu *Postyllach*, tj. większej i mniejszej. W mniejszej *Postylli* jest ich 9, zaś w większej jedno – razem więc 10¹. Za Wujkiem poszli inni.

Zanim jednak zajmiemy się konkretnymi dokonaniem jezuitów na tym polu, zapytać należy, skąd tak żywe zainteresowanie Ojcami Kościoła u pierwszych polskich jezuitów? Dwie wydają się być tego przyczyny: pierwsza natury

¹ Por. A. Bober, *Wkład jezuitów do polskiej patrystyki*, w teżej: *Studia i teksty patrystyczne*, Kraków 1967, s. 180.

duchowej, druga praktycznej. Otóż pod koniec swoich *Ćwiczeń duchownych*, które są szkołą duchową każdego jezuitę, w tzw. *Regułach o trzymaniu z Kościołem*, św. Ignacy zaleca swoim synom duchowym, aby zajmowali się nie tylko teologią scholastyczną, ale i teologią pozytywną argumentując w następujący sposób: „Jest bowiem właściwością doktorów pozytywnych, na przykład św. Hieronima, świętego Augustyna, świętego Grzegorza itd. wzbudzanie uczuć, żeby we wszystkim kochać Boga, naszego Pana, i służyć Mu”². A ponieważ w duchowości ignacjańskiej słowa: „kochać Boga we wszystkim i służyć Mu” stanowią niejako jej zwieńczenie, stąd też jest to zalecenie niezwykle mocne. Drugą, praktyczną tym razem przyczyną jest fakt, iż reformatorzy, z których naukami pierwsi jezuitę konfrontowani byli niemal na każdym kroku, bardzo często odwoływali się do pism Ojców Kościoła, aby przekonać słuchaczy i czytelników do swoich racji. O. Bober zauważa nawet, że „Ojcowie zostali wprost wrzęgnięci w służbę doktryny protestanckiej”³. Tak więc w pełni rozumiałe jest zainteresowanie pierwszych polskich jezuitę patrologią.

1. Pierwsi jezuitę polscy. Jak wspomnieliśmy, palmę pierwszeństwa w zajmowaniu się Ojcami Kościoła pośród jezuitę polskich dzierży o. Jakub Wujek. Niestety, jego przekład dziesięciu kazań św. Augustyna, zamieszczony w obydwu *Postyllach* nie okazał się najszcześniejszy. Za podstawę swego tłumaczenia wziął on bowiem wydanie teologów łonańskich opublikowane w Anvers w latach 1576-1577. Choć było to dla niego wydanie najświeższe, nie było wydaniem krytycznym i wśród autentycznych kazań św. Augustyna zawierało wiele apokryfów. Efekt końcowy zaś był taki, że spośród dziesięciu kazań przelożonych przez Wujka tylko cztery okazały się autentyczne, dwa pochodzą od Cezarego z Arles, a inne są nieustalonego pochodzenia.⁴

Współczesnym Wujkowi jezuitę, dla którego Ojcowie Kościoła stanowili niezwykle ważny punkt odniesienia, był o. Piotr Skarga Pawęski (1536-1612). Niestety, patrystyczny aspekt w szerokiej działalności Skargi nie jest jeszcze dokładnie przebadany. Mamy tu do czynienia jedynie z sumarycznymi opiniami na ten temat. Jest rzeczą oczywistą dla czytelnika dzieł Skargi, że niemal na każdym kroku sięga on do dzieł Ojców. Widać to wyraźnie już w kazaniach, ale zwłaszcza w dziejach pisanych, szczególnie zaś w *Żywotach Świętych*, które zdobyły sobie w wieku XVI i w wiekach późniejszych niezwykłą popularność. Skarga lubował się wręcz w opisywaniu dziejów Świętych ze starożytności chrześcijańskiej. Stąd też w *Żywotach Świętych* znalazły się sylwetki niemal wszystkich Ojców Kościoła. Zdaniem o. Bobera Skarga oparł swe *Żywoty* na podobnym dziele niemieckiego kartuzia Wawrzyńca Suriusza, który

² Ignacy z Loyoli, *Ćwiczenia duchowne*, Kraków 1996, WAM, s. 363.

³ Por. *Wkład jezuitę do polskiej patrystyki*, s. 177.

⁴ Por. tamże, s. 180.

z kolei czerpał obficie z *Akt męczeńskich*, z *Historii Kościelnej* Euzebiusza z Cezarei, z Sulpicjusza Sewera i innych. Nie był jednak od Suriusza całkowicie zależny i sięgał do innych źródeł patrystycznych. Ulubionym dziełem Skargi w tym względzie była *Historia Lausiaca* Palladiusza († przed 432). Nic w tym dziwnego, skoro i Skardze i Palladiuszowi przyświecał ten sam cel: zbudowanie przez poznanie. Sięgał też do pism innych Ojców, jak św. Grzegorza Wielkiego, czy Grzegorza z Nyssy. Niektóre życiorysy świętych Skarga wprost przejmował i tłumaczył, inne zaś sumował. Przekłady Skargi są bardzo dokładne i pozbawione własnych dodatków umoralniających. Te ostatnie umieszczał na końcu pod nazwą tzw. *obroków duchownych*. Stąd też szczególna ich wartość.⁵

Innym sposobem zgłębiania i popularyzacji teologii Ojców były liczne publiczne dysputy z innowiercami. Przykładem takowej niech będzie choćby dysputa, która miała miejsce w Wilnie we wrześniu 1570 roku, a w której z jednej strony uczestniczyli teologowie kalwińscy, z drugiej zaś o.o. Warszewicki, Hostounsky i Hay. Tematem jej była Eucharystia, a przedmiotem sporu interpretacja tekstów św. Ambrożego i św. Augustyna na jej temat.⁶

2. Wiek XVII. Schyłek wieku XVI i wiek XVII to okres spokojnego rozwoju zakonu na ziemiach polskich i systematycznej pracy. W dziedzinie studiów patrystycznych okres ten otwiera znakomite dzieło o. Adriana Jungi (1551-1607) *Rozwiązanie pięćdziesiąt i dwu quaestii*, wydane w Krakowie w 1599 roku. Jest ono odpowiedzią na 52 pytania, jakie jezuitom polskim postawili innowiercy. Dzieło to ma wprawdzie charakter polemiczny, lecz jest z drugiej strony bardzo dobrym wykładem nauki Kościoła w zasadniczych dla teologii kwestiach. Traktat o. Junga nie ogranicza się do prostych odpowiedzi na zadane pytania, lecz każdą z nich dokumentuje obficie cytataми z Ojców i komentarzem do nich. Zadziwiać może erudycja i kompetencja oraz bardzo rzetelne i naukowe podejście do postawionych pytań. Ponieważ pytania obejmują swoim zakresem najważniejsze punkty nauki Kościoła, słuszną wydaje się opinia o. Bobera, że dzieło to jest pierwszym zarysem teologii patrystycznej w języku polskim.⁷ Fakt, że jest to dzieło polemiczne, wynikający z uwarunkowań tamtych czasów nie umniejsza w żaden sposób jego znaczenia.

Następnym dziełem z teologii patrystycznej jest: *Pastor vigilans sive ars regendi animas, ex epistolis D. Gregorii Magni excerpta et in eiusdem exemplo pastoribus omnibus ecclesiasticis proposita* o. Mateusza Bembusa (1567-1645), wydane w Krakowie w roku 1618. *Czułny pasterz*, jak wskazuje już sam podtytuł, jest dziełem opartym na listach św. Grzegorza Wielkiego. Także

⁵ Por. tamże, s. 181.

⁶ Por. B. Natoński SJ, *Początki i rozwój Towarzystwa Jezusowego w Polsce*, w: J. Brodrick, *Powstanie i rozwój Towarzystwa Jezusowego*, Kraków 1969, I, s. 450-451.

⁷ Por. A. Bober, *Wkład jezuitów do polskiej patrystyki*, s. 184.

to dzieło – podobnie jak poprzednie – jest odpowiedzią na konkretne potrzeby Kościoła polskiego w tamtych czasach. Dający się odczuć brak dobrze przygotowanych kierowników duchowych pobudził kaznodzieję królewskiego o. Bem-busa do stworzenia pierwszej w teologii polskiej monografii patrystycznej. Zna-miennym jest fakt, że autor nie odwołał się tu do bliższych mu i łatwiejszych źródeł, jakim była dla niego choćby sama duchowość ignacjańska, lecz powążył się na dzieło bez porównania trudniejsze. Już samo zestawienie i usystematyzowanie fragmentów odnoszących się do kierownictwa duchowego z 854 ocalałych listów Grzegorza Wielkiego było trudem nie lada. Dzieło Bem-busa składa się z 24 rozdziałów, w których po kolei rozpatrywane są poszczególne zagadnienia. Trzon stanowią cytaty z listów Grzegorza, które autor komentuje wyprowadzając wnioski konkretne dla ówczesnych duszpasterzy.⁸ Nie jest to więc dzieło teoretyczne, lecz skierowane bezpośrednio do praktyki, a przez to żywe i wciągające czytelnika. Także w innym swoim dziele wydanym w roku 1630, a no-szącym tytuł: *Ormiańskie nabożeństwo i wzywianie ludzi narodu tego zacnego do jedności w wierze i w miłości Kościoła św. Katolickiego Rzymskiego* o. Bem-bus odwołuje się do dzieł Ojców i obficie z nich korzysta.

Następne dzieło z dziedziny patrystyki zawdzięczamy o. Franciszkowi Hac-kiemu (1637-1698)⁹. Jest ono reakcją na tezy gdańskiego luteranina Fryderyka Mayera, który prawdziwości swej nauki dowodził popierając ją cytatami z dzieł św. Jana Chryzostoma. W odpowiedzi na to Hacki zbija kolejne tezy protes-tanta i dowodzi, iż św. Jan Chryzostom jest Ojcem jak najbardziej prawowier-nym oraz że protestanci nie mają prawa powoływać się na niego.

Współczesny Hackiemu o. Teofil Rutka (1622-1700) również zajmował się Ojcami Kościoła, z tą wszakże różnicą, że, jeżeli Hacki wszystko pisał wyłącznie po łacinie, to Rutka swe dzieła napisane po łacinie tłumaczył także na język polski. Zajmował się on głównie problemem *filioque* różniącym Koś-ciół Rzymski i Kościoły Prawosławne. Poświęcił tej problematyce dwa dzieła, badając ten problem u św. Augustyna i w pismach św. Cyryla Aleksandryjskie-go.¹⁰ Ich wartość dowodową o. Bober ocenia bardzo wysoko.¹¹

⁸ Por. tamże.

⁹ Por. *Divus Joannes Chrysostomus, aureus Ecclesiae Christi doctor, Romanae catholicae veritatis, oecumenici concilii Tridentini decretis firmatae incorruptus assertor, a lutheranismo cuius cum Joan. Fridericus Mayerus, D. Grimmensis, reum conflicto nomine fecit, et falsis argumentis probavit libro edito, A.D. 1680, vindicatus per...*, Gdańsk 1683; zob. A. Bober, *Wkład jezuitów do polskiej patrystyki*, s. 186.

¹⁰ Por. *Posel do Cerkwi wschodniej, S. Aureliusz Augustyn, Biskup hippoński, Doktor Koś-ciola Chrystusowego, z Duchem Św. od Syna pochodzącym, dla przyjęcia jego w Cerkwi wschodniej wprowadzony przez...*, B.m. 1692; oraz *Cyryllus Patriarcha Aleksandryjski, Najwyższego Biskupa Rzymskiego Celestyna Namiestnik, tenże Ducha Św. od Syna pochodzącego, z nieba dany obrońca, i nieprzyjaciół z Duchem Św. synowym dawno wojujących jeszcze dawniejszy zwycięzca. Z różnych swoich ksiąg jako z grobu na świat wyprowadzony przez...*, Lublin 1697.

¹¹ Por. Bober, *Wkład jezuitów do polskiej patrystyki*, s. 186-187.

Wypada tu jeszcze wspomnieć o. Kazimierza Wolskiego (1644-1690), który w jedynej znanej nam pracy podjął temat łaski i predestynacji u św. Augustyna. Jego wydane pośmiertnie w Poznaniu (1695) dziełko nosi tytuł: *Obrona św. Augustyna*.¹²

3. Wiek XVIII i XIX. W wiekach osiemnastym i dziewiętnastym zainteresowanie jezuitów polskich patrystyką wyraźnie osłabło. W okresie pomiędzy początkiem wieku a kasatą zakonu w roku 1773, możemy wymienić właściwie tylko jednego polskiego jezuitę, który się nią poważnie zajmował. Był nim o. Jan Poszakowski (1684-1755). Nie był on wprawdzie patrologiem w dzisiejszym tego słowa znaczeniu, raczej polemistą, jak i większość jego poprzedników, ale też podobnie jak oni czerpał bardzo obficie z dzieł Ojców. W swoim dziele *Firmament prawdy trzema gwiazdami rozumy dysydentów oświecający to jest nauka katolicka o wzywaniu świętych, o modlitwie za umarłych i o czyśćcu* (Wilno 1737) dał erudycyjny pokaz czytania w Ojcach Kościoła. Zdaniem o. Bobera pisząc np. o kulcie świętych „nie pominął chyba żadnego ważniejszego świadectwa związanego z tym tematem”.¹³ W innym swym dziele pt. *Nauka PP Dissydentów z nauką starożytnego Kościoła zniesiona* (Wilno 1733) zastosował system dwóch kolumn. W jednej przedstawiał naukę dysydentów, w drugiej zaś naukę Ojców na ten temat. Potem porównując je wyciągał wnioski o prawdziwości nauki Kościoła katolickiego.

Wiek XIX to odbudowa zakonu po przywróceniu go do życia w 1814 roku. W tym czasie pośród jezuitów polskich na polu patrystyki nie działo się prawie nic. Jedyną rzeczą godną odnotowania jest tłumaczenie *De sacerdotio* św. Jana Chryzostoma przez o. Piotra Hawryłowicza (1791-1854), które ukazało się w przemyskim „Przyjacielu chrześcijańskiej prawdy” (1836-1838).

4. Wiek XX. Wiek XX rozpoczyna się dla patrystyki wśród polskich jezuitów oryginalną inicjatywą stworzenia w krakowskim Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy serii patrystycznej. W pierwszym tomiku tej serii czytamy we wstępie wydawcy: „Między książkami pobożnymi, któreśmy wydawali od szeregu lat dla wiernych każdego stanu, podaliśmy pewną liczbę utworów świeżo napisanych [...]. Teraz chcielibyśmy obeznać czytelników z dziełami Ojców Kościoła, którzy w pierwszych wiekach chrześcijaństwa pisali i którym Opatrzność Boska szczególnie dała posłannictwo, aby naukę Chrystusową [...] wszechstronnie i głęboko wyłożyli”.¹⁴ Tomik zawierał przekład czterech dziełek św.

¹² Por. tamże, s. 187.

¹³ Tamże s. 187.

¹⁴ *Świętego Cyprjana Ojca Kościoła i Męczennika Dziełka pobożne na polski język przetłumaczone*, Kraków 1900, s. III, Nakładem OO. Jezuitów.

Cypriana: *O śmiertelności, O uczynkach miłosiernych i jałmużnie, O cierpliwości, O modlitwie Pańskiej*. Niestety planowana seria z braku popytu skończyła się na pierwszym tomiku. Zalegał on – jak wspomina o. Bober – w magazynach wydawnictwa aż do lat pięćdziesiątych.¹⁵

Pierwszym jezuitą polskim, otwierającym cały poczet jezuitów polskich zajmujących się patrystyką w XX w. był o. Alojzy Bukowski (1873-1941). Był on wprawdzie profesorem teologii dogmatycznej na Uniwersytecie Warszawskim, ale patrystyce pozostawał wierny przez całe swoje życie. Pierwszą jego pracą z tej dziedziny było wszechstronne i gruntowne studium opublikowane w 1906 roku pt. *Die Bedeutung der altchristlichen Arkandisziplin*.¹⁶ We wszystkich swoich artykułach Bukowski wracał zawsze do Ojców, w sposób zaś szczególnie opracował zagadnienie reinkarnacji w świetle patrystyki.¹⁷

Patrystyką zajmował się także o. Jan Rostrowski (1876-1963). Najcenniejszą jego pracą jest *Charakter i znaczenie biskupstwa w pierwszych dwu wiekach dziejów Kościoła*.¹⁸ Autor skupił się w niej na listach św. Klemensa Rzymskiego i św. Ignacego z Antiochii przeprowadzając ich dokładną analizę. Oprócz tego opublikował szereg artykułów w „Przeglądzie Powszechnym” poświęconych tematowi patrystycznemu.¹⁹ W jednym z nich pt. *Ważne odkrycie na polu starochrześcijańskiej literatury*,²⁰ zajął się proveniencją ód Salomona opowiadając się za ich chrześcijańskim pochodzeniem, co wywołało wtedy żywą polemikę.

W porządku chronologicznym wspomnieć należy także o. Władysława Lohna (1889-1961). Wprawdzie zajmował się on głównie teologią dogmatyczną, ale patrystyka stanowiła dlań ciągłe źródło inspiracji. W swojej pracy poświęcił jej też wiele uwagi, publikując kilka artykułów stricte patrystycznych, jak np. *Doctrina S. Basilii Magni de processionibus Divinarum Personarum*,²¹ czy *Doctrina Nestorii de mysterio Incarnationis*²² lub inne.²³

¹⁵ Por. Bober, *Wkład jezuitów do polskiej patrystyki*, s. 183.

¹⁶ A. Bukowski, *Die Bedeutung der altchristlichen Arkandisziplin*, in: *Weidenauer Studien*, Bd. 1, Weidenau 1906, s. 109-131.

¹⁷ Por. *Reinkarnacja dusz ludzkich według starożytnych pisarzy chrześcijańskich*, PP 43(1926) t. 171, 209-234; *Św. Augustyn o reinkarnacji dusz według teorii platońskiej*, PP 48(1931) t. 190, 3-19; *Św. Augustyn o reinkarnacji dusz*, w: *Studia Augustyńskie*, Warszawa 1931, 43-70; *Św. Augustyn jako wzór chrześcijańskiego polemisty*, AK 17(1931) t. 28, 1-13.

¹⁸ Kraków 1925.

¹⁹ Por. m.in. *Święty Augustyn na tle wieków*, PP 48(1931) t. 190, 251-271; *Dzieje dogmatu Wniebowzięcia w świadomości Kościoła*, PP 67(1950) t. 230, 281-296.

²⁰ Por. PP 27(1910) t. 106, 288-310; t. 107, 328-349.

²¹ Por. „Gregorianum” 10(1929) 329-364, 461-500.

²² Por. *Oikoumene. Studii paleocristiani publicati in onore del concilio ecumenico Vaticano II*, Catania 1964, s. 507-513.

²³ Por. *Nauka św. Bazylego o pochodzeniu Ducha Świętego także od Syna*, PT 10(1929) 407-427.

Najwybitniejszymi jezuickimi patrologami XX wieku w Polsce są niedawno zmarli o. Jan Maria Szymusiak (1920-1987) i o. Andrzej B o b e r (1917-1986). Pierwszy był wychowankiem paryskiej Sorbony, drugi zaś Uniwersytetu Jagiellońskiego. O. Szymusiak skupiał swoje zainteresowania głównie na zagadnieniach trynitarnych i chrystologicznych związanych z kontrowersjami ariańską i nestoriańską. Wydał w znanej serii *Sources Chrétiennes* tekst krytyczny z przekładem, obszernym wstępem i komentarzem *Dwóch apologii św. Atanazego*.²⁴ W poznańskiej zaś serii *Pism Ojców Kościoła* opracował *De Trinitate* św. Augustyna wraz z obszernym wstępem będącym świetnym zarysem teologii trynitarnej IV wieku.²⁵ Zajmował się także św. Grzegorzem z Nazjanzu. Owocem tych prac jest książka *Elements de théologie de l'homme selon saint Grégoire de Nazianze*²⁶ i obszerna monografia Grzegorza z Nazjanzu, do której przedmowę napisał sam o. Henry de Lubac.²⁷ Ta ostatnia jest dziełem o podstawowym znaczeniu dla studium nad tym wielkim Ojcem Kościoła. Oprócz tego o. Szymusiak opublikował cały szereg artykułów, których tu wymienianie miałyby się z celem, gdyż pełną jego bibliografię opracowaną przez ks. S. Longosza znaleźć można w 16 tomie „Vox Patrum”.²⁸ Tom ten poświęcony *in honorem Joannis Mariae Szymusiak SJ* zawiera ponadto opracowaną również przez ks. S. Longosza dokładną jego biografię oraz kilka listów z ostatniej fazy życia wydrukowanych *fac simile*.²⁹

Zainteresowania o. Andrzeja B o b e r a skupiały się na historii patrystyki polskiej i współczesnym ruchu patrystycznym. Z tej dziedziny opublikował fragment swych studiów nad recepcją św. Augustyna w Polsce p.t. *Pseudoaugustiańskie dzieła ascetyczne w Polsce*.³⁰ Zajmował się też zagadnieniem *Kultu Serca Bożego u Ojców Kościoła*³¹ oraz św. Pachomiuszem jako twórcą pierwszego klasztoru w chrześcijaństwie.³² Interesował się też bizantyjską mariologią³³ i kaznodziejstwem³⁴ oraz patrystyką iroszkocką.³⁵ Jedną z najważniej-

²⁴ Por. Athanase d'Alexandrie, *Deux Apologies à l'empereur Constance pour sa fuite*. Introduction, texte critique, traduction et notes par Jan M. Szymusiak, SCH 56, Paris 1956; SCH 56 bis, Paris 1987.

²⁵ Por. Aureliusz Augustyn, *O Trójcy Świętej*, tłum. M. Stokowska, oprac. J.M. Szymusiak (wstęp i bibliografia s. 1-75), POK 25, Poznań 1962.

²⁶ Rome 1963.

²⁷ Por. *Grzegorz Teolog. U źródeł chrześcijańskiej myśli IV wieku*, przedmowę napisał Henri de Lubac, Poznań 1965, ss. 658.

²⁸ Por. VoxP 9(1989) z. 16, 23-34.

²⁹ Por. tamże, s. 9-16; zob. także SPTK VIII 575-578.

³⁰ Por. RTK 4(1957) z. 2, 39-77; zob. tenże, *Pięćdziesiąt homilii św. Augustyna. Karta z dziejów polskiej patrystyki*, RTK 26(1979) z. 4, 145-161.

³¹ Por. *Kult Serca Bożego u Ojców Kościoła*, AK 53(1961) t. 62, 231-236.

³² Por. *Św. Pachomiusz twórca pierwszego klasztoru*, GiK 4(1948) nr 51; *Reguła św. Pachomiusza*, PSP 26 (*Starożytne reguły zakonne*), 38-53, 62-71.

³³ Por. *Akathistos. Bizantyński hymn dziękczynny ku czci Matki Bożej z VI wieku*. Przekład M. Bednarza wstępem i przypisami opatrzył ..., „Znak” 17(1965) nr 131, 636-647.

szych jego prac jest *Antologia Patrystyczna*, dająca obfity zestaw tekstów patrystycznych z pierwszych ośmiu wieków chrześcijaństwa.³⁶ Wprowadził do niej także wielu często pomijanych w takich wydawnictwach Ojców anglosaskich i iroszkockich. W 1981 r. dołączył do polskiego przekładu książki Francisza Filasa, *Św. Józef – człowiek Jezusowi najbliższy* opracowaną przez siebie *Małą antologię patrystyczną tekstów o św. Józefie*.³⁷ O. Bober opublikował też cały szereg artykułów dotyczących duchowości patrystycznej, jak np: *Zróznicowanie dróg świętości według Ojców Kościoła*³⁸, *Modlitwa patrystyczna*³⁹, *Wybrane teksty Ojców Kościoła o kontemplacji w działaniu*⁴⁰, *Asceza – ucztowanie czy odczłowieczenie w świetle źródeł wczesnego chrześcijaństwa*⁴¹. W uznaniu jego zasług dydaktyczno-naukowych wręczono mu 20 III 1985 r. na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim specjalną Księgę Pamiątkową.⁴² Po przejściu na emeryturę w 1984 r. rozpoczął przygotowania do wydania wielotomowej antologii Ojców Kościoła pt. *Millennium*.⁴³ Niestety śmierć w 69 roku życia (1986) przerwała te zakrojone na szeroką skalę przygotowania, z których pośmiertnie wydano zaledwie jeden tomik.⁴⁴ Pozostało jeszcze wiele materiałów w rękopiśmie, które są zgromadzone w Bibliotece Naukowej OO. Jezuitów w Krakowie. Jego bibliografia opracowana przez ks. S. Longosza obejmuje 216 pozycji niemalże wyłącznie z patrystyki.⁴⁵

Najwybitniejszym patrologiem jezuickim jest obecnie o. Henryk Pietras. Wykształcenie patrystyczne zdobył w Instytucie Patrystycznym „Augustinianum” w Rzymie, gdzie też w 1985 r. uzyskał stopień doktora teologii i nauk

³⁴ Por. *Kaznodziejstwo wczesnobizantyńskie*, w tegoż: *Studia i teksty patrystyczne*, Kraków 1967, 167-176.

³⁵ Por. *Patrystyka iroszkocka i anglosaska*, tamże s. 17-142.

³⁶ Por. *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965.

³⁷ Por. Francis L. Filas, *Święty Józef – człowiek Jezusowi najbliższy*, Kraków 1981, 393-429 (*Mała antologia patrystyczna tekstów o św. Józefie*).

³⁸ Por. *Drogi świętości*, red. W. Słomka, Lublin 1980, 29-66.

³⁹ Por. *Modlitwa patrystyczna. Przegląd bibliograficzno-krytyczny*, TST 8(1981) 77-96.

⁴⁰ Por. *Kontemplacja i działanie. Homo meditans II*, red. W. Słomka, Lublin 1984, 175-185.

⁴¹ Por. *Asceza – odczłowieczenie czy ucztowanie. Homo meditans III*, red. W. Słomka, Lublin 1985, 107-123.

⁴² Był nią 6-7 tom „Vox Patrum” 4(1984). *Miscellanea patristica in honorem Andreae Bober XXXV anno laboris didascalici*, ss. 512; zob. S. Longosz, *Wręczenie Księgi pamiątkowej o A. Boberowi*, VoxP 5(1985), z. 8-9, 509-511.

⁴³ Por. A. Bober, *Millennium. Pierwsze tysiąclecie chrześcijaństwa w świetle tekstów źródłowych*, VoxP 1(1981) z. 1, 69-72.

⁴⁴ Por. *Millennium. Anglia – Szkocja – Irlandia. Teksty źródłowe do historii Kościoła i patrystyki I-IX wieku*, Lublin 1991, TNKUL, ss. 136.

⁴⁵ Dokładniejsze informacje o życiu i bibliografii o. A. Bobera zob. S. Longosz, VoxP 4(1984) z. 6-7, 9-17 (życiorys), 18-39 (publikacje); tenże, *O. Andrzej Bober (1917-1986) jako filolog i patrolog*, VoxP 6(1986) z. 10, 395-410; R. Darowski, *Śp. ks. Andrzej Bober*, „Nasze Sprawy. Biuletyn Informacyjny Prowincji Polski Południowej” 1986, nr 4, 56-69; nr 11, 230-231; L. Grzebień, SPTK VIII 95-100.

patrystycznych na podstawie pracy *L'amore in Origene*⁴⁶ napisanej pod kierunkiem znanego orygenisty O. H. Crouzela. Po powrocie do kraju prowadził nadal badania nad teologią aleksandryjską, które w 1990 r. uwieńczył rozprawą habilitacyjną pt. *Jedność Boga, jedność świata i jedność Kościoła – studium fragmentów Dionizego Aleksandryjskiego*⁴⁷. Równocześnie prowadził zajęcia dydaktyczne w Krakowie (Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego), w Warszawie (PWT Sekcja „Bobolanum”) oraz okresowo w Rzymie (Papieski Uniwersytet Gregoriański). Owocem tej pracy stał się podręcznik *By nie milczeć o Bogu*⁴⁸. W następnym roku wydał antologię tekstów patrystycznych o świętowaniu niedzieli pt. *Dzień Pański*⁴⁹. Kolejna pozycja książkowa to *Odpowiedź na Słowo – najstarsi mistrzowie modlitwy chrześcijańskiej*⁵⁰. W przygotowaniu natomiast znajduje się drugi podręcznik patrystyczny, szerzej uwzględniający potrzeby i zainteresowania zwłaszcza studentów świeckich, które – jak w swoim referacie na jubileuszowej sesji Międzywydziałowego Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim stwierdził autor – w dotychczasowych podręcznikach pisanych dla potrzeb edukacji w seminariach duchownych były niedoceniane, bądź wręcz pomijane. Podręcznik ten ma nosić tytuł: *Początki teologii Kościoła*. Ponadto ogłosił drukiem blisko 50 artykułów o tematyce patrystycznej w różnych czasopismach krajowych i zagranicznych. Wypromował jednego doktora⁵¹ i siedem prac magisterskich poświęconych Ojcom.

Innym bardzo ważnym dla polskiej patrystyki polem działania o. Pietrasa jest działalność edytorska. Jako dyrektor Wydawnictwa WAM zainicjował serię patrystyczną *Źródła Myśli Teologicznej*, w której ukazało się dotychczas 15 tomów tłumaczeń dzieł Ojców pod jego redakcją tudzież z obszernymi jego wstępami. Przejął także w 1995 r. wydawanie serii *Ojcowie Żywi*, redagowaną przez ks. prof. Marka Starowieyskiego, która po przełomowym 1989 r. borykała się z trudnościami edytorskimi. W Wydawnictwie WAM ukazało się do tej pory 5 nowych tytułów tejże serii. Najświeższą inicjatywą o. Pietrasa, podjętą wraz ze środowiskiem krakowskich patrologów, jest założenie Krakowskiego Towarzystwa Patrystycznego, którego statutowym celem ma być: „działalność na rzecz rozwijania, pogłębiania i popularyzowania w polskim środowisku dorobku piśmienniczego chrześcijaństwa okresu patrystycznego”.⁵²

⁴⁶ Por. *L'amore in Origene* (Studia Ephemeridis „Augustinianum” 28), Roma 1988.

⁴⁷ Kraków 1990.

⁴⁸ Kraków 1991.

⁴⁹ Kraków 1992.

⁵⁰ Kraków 1993.

⁵¹ Por. Tomasz Grodecki, *Jedność i różnica. Koncepcja οὐσία i ὑπόστασις w „De differentia et hypostaseos” św. Grzegorza z Nyssy i jej geneza*. Praca obroniona na Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej »Ignatianum« w Krakowie w 1999 r.

⁵² *Statut Krakowskiego Towarzystwa Patrystycznego* (projekt roboczy), Kraków 1999, § 3, 1.

Studium nad Ojcami Kościoła poświęca się także o. Jan Ożóg SJ. Zasadniczo są to tłumaczenia i komentarze do opracowanych tekstów. Na szczególną uwagę zasługuje jego tłumaczenie *Apologii św. Atanazego* wydane wraz z wstępem i komentarzem w znanej serii „Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy”⁵³.

Niejako na marginesie wkładu jezuitów polskich w studia patrystyczne wypada jeszcze wspomnieć zmarłego w 1998 r. o. Henryka Frosa. Aczkolwiek nie był on patrologiem z wykształcenia, to pracując w dziedzinie hagiografii jako członek znanego międzynarodowego Towarzystwa Hagiograficznego Société de Bollandistes opublikował szereg książek o tematyce hagiograficznej, spośród których na szczególną uwagę zasługuje kilkutomowa *Księga Imion i Świętych* (do tej pory ukazały się w Wydawnictwie WAM 3 pierwsze jej tomy),⁵⁴ będąca twórczym nawiązaniem do *Żywotów Świętych* o. Piotra Skargi, przy zastosowaniu najnowszych metod badań hagiograficznych. Poczesne miejsce zajmują w niej święci starożytnego Kościoła, a pośród nich Ojcowie Kościoła, którzy dla o. Frosa zawsze byli cenną inspiracją w pracy twórczej. Innym jego dziełem znanym zwłaszcza w kręgach międzynarodowych jest *Bibliotheca Hagiographica Latina Antiquae et Mediae Aetatis. Novum Supplementum*⁵⁵. Dzieło to jest uzupełnieniem o dwudziestowieczne zdobycze pierwszej *BHL* z 1901 roku. Stanowi ono nieocenioną pomoc w badaniach zwłaszcza nad hagiografią patrystyczną.

DER BEITRAG DER POLNISCHEN JESUITEN ZUR PATRISTIK

(Zusammenfassung)

Schon die ersten Jesuiten, die im Jahre 1564 nach Polen gekommen waren, beschäftigten sich mit den Kirchenvätern und mit ihrer Theologie. Sie schöpften mit vollen Händen aus der patristischen Quellen, um in den öffentlichen Disputen die reformatorischen Thesen zu bekämpfen. Da sie aber der polnischen Sprache kaum mächtig waren, konnten sie keine breitere schriftstellerische Tätigkeit in der Sprache der Einheimischen entwickeln. Unter den ersten Polen, die in die Gesellschaft Jesu eintraten, ist P. Jakub Wujek (1541-1597) zu nennen. Der hauptsächlich als der erste Übersetzer der Bibel aus den Originalsprachen ins Polnische bekannte Jesuit, widmete sich anfänglich Übersetzungen der patristischen Texten. Ihm ver-

⁵³ Por. tom 21, Warszawa 1979.

⁵⁴ Por. *Księga imion i Świętych. Hagiografia-onomastyka*, opracowali H. Fros-F. Sowa, t. 1-3 (A-Ł), Kraków 1997-1998, WAM.

⁵⁵ Bruxelles 1986.

danken wir die ersten ins Polnische übersetzten Predigten des hl. Augustinus. Der andere von den ersten polnischen Jesuiten, der die Kirchenväter und ihre Lehren dem polnischen Leser näher brachte, ist der allgemein als Parlamentprediger bekannte P. Piotr Skarga Pawęski (1536-1612), der nicht nur in seinem umfangreichen und populären Werk *Żywoty Świętych* das Leben von vielen Kirchenvätern behandelte, sondern sich in seiner ganzen schriftstellerischen und seelsorgerischen Tätigkeit ihren Werken mit Vorliebe bediente. Die zwei fanden in den folgenden Jahrhunderten würdige Nachfolger. Vor der Aufhebung der Gesellschaft Jesu im Jahre 1773, die eine geschichtliche Zäsur für den Jesuitenorden darstellt, widmeten sich den patristischen Studien vor allem: P. Adrian Junga (1551-1607), P. Mateusz Bembus (1567-1645), P. Franciszek Hacki (1637-1698), P. Teofil Rutka (1622-1700), P. Kazimierz Wolski (1644-1690) und P. Jan Poszakowski (1684-1757). Nach der Wiederherstellung des Ordens im Jahre 1814 bis zum Anfang des XX Jh. geschah auf dem Gebiet der Patristik eigentlich nichts Nennenswertes. Die Wiederbelebung der patristischen Studien unter den polnischen Jesuiten zeichnet ein eingehendes Studium vom P. Alojzy Bukowski (1873-1941), *Die Bedeutung der altchristlichen Arkandisziplin* (Weidenau 1906). Die zwei bedeutendsten jesuitischen Patrologen dieses Jahrhunderts sind P. Jan Maria Szymusiak (1920-1987) und P. Andrzej Bober (1917-1986). P. Szymusiak untersuchte in seinen Studien hauptsächlich die trinitarischen und christologischen Kontroversen des IV Jh. Zu den wichtigsten seiner Werke gehört die kritische Bearbeitung, der Kommentar und die Übersetzung der *Zwei Apologien* von hl. Athanasius, die in der bekannten Reihe *Sources Chrétiennes* (56) veröffentlicht wurden. P. Andrzej Bober konzentrierte sich hingegen auf der Geschichte der polnischen Patristik und der patristischen Bewegung überhaupt. Sein Hauptwerk ist aber *Antologia Patrystyczna* [*Patristische Anthologie*], in das er neben der bekannten patristischen Texten auch die Texte von oft übergangenen angelsächsischen und iroschottischen Kirchenvätern einfügte. Der bekannteste, wirkende jesuitische Patrologe in Polen ist P. Henryk Pietras. Sein Interesse gilt vor allem der alexandrinischen Theologie. Zu seinen wichtigsten Werken zählen: *L'amore in Origene* und *Jedność Boga, jedność świata i jedność Kościoła – studium fragmentów Dionizego Aleksandryjskiego* [*Einheit Gottes, Einheit der Welt und Einheit der Kirche – Studium über Dionisius von Alexandria*]. Er ist außerdem der Gründer und Herausgeber der patristischen Reihe *Źródła Myśli Teologicznej* [*Quellen des theologischen Denkens*]. In dieser Reihe erschienen bisher 15 Bände. Überdies gründete er mit anderen Krakauer Patrologen die *Gesellschaft der Krakauer Patrologen*, deren Ziel ist es u.a.: „Verbreitung und Popularisierung in der polnischen Gesellschaft der litterarischen Errungenschaften der ersten christlichen Jahrhunderten“.